

Evaluation of Prevention From the Point of View of Students of High Schools in Ústecký Region: Comparison of Prevention in Addictology and other Types of Risk Behavior

Petruželka, B.^{1,3}, Barták, M.², Vacek, J.^{1,3}, Gabrhelík, R.^{1,3}

1|Department of Addictology, First Faculty of Medicine, Charles University, and General University Hospital in Prague, Czech Republic

2|Department of Social Work, Faculty of Social and Economics Studies, J.E. Purkyně University in Ústí nad Labem, Czech Republic

3 | Scan, z. s., Třebotov, Czech Republic

Citation|Petruželka, B., Barták, M., Vacek, J., Gabrhelík, R. (2018). Evaluation of Prevention From the Point of View of Students of High Schools in Ústecký Region: Comparison of Prevention in Addictology and other Types of Risk Behavior. *Adiktol. prevent. léčeb. praxi*, 1(2), 60–67.

Background | There is the need for effective preventive interventions focused on alcohol, tobacco and other addictive substances of adolescents who are high school students. **Aim** | The aim of the article is to compare the differences in the evaluation of preventive activities with addictological topics and preventive activities with topics related to other types of risk behaviors of students of high schools in the Ústecký Region. **Methods** | Altogether 1047 valid questionnaires from 17 schools were included in the analysis. **Results and Discussion** | Exactly 48% of students took part in preventive activities in the past school year, 28% of students did not participate in such activities, and 24% of students do not remember it. Most programs of bullying prevention and use of other addictive substances appeared. Given the prevalence of tobacco

smoking and behavioral addictions that were found in the survey, students were, in their own words, involved in relatively few prevention programs. As the most interesting of the programs, the students evaluate the prevention of sexually hazardous behavior. According to the students, one of the most frequent forms of the program was one discussion. Most of the events was attended by students in lower grades, the prevalence of problem phenomena is nevertheless increasing in higher grades. The informations provided are understandable to the students but are not new to them. Forms of prevention are not evaluated positively. **Conclusion** | We hope to initiate discussion about the importance of feedback from high school students related to prevention activities.

Keywords | Risk behavior – Youngths – Primary prevention – Evaluation – Ústí nad Labem Region – Czech Republic

Submitted | 4 August 2018

Accepted | 7 September 2018

Grantsupport|ThesestudywaswrittenwithintheframeworkoftheprojectSocialPathologicalPhenomenaamongStudentsofHighSchoolsintheÚstínadLabem Region ÚK 17 / SML0980 / SOPD / OKH supported by the Ústí nad Labem Region. For authors ¹ GAČR No. 16-15771S.

Correspondence address | Miroslav Barták, Ph.D., Department of Social Work, Faculty of Social and Economics Studies, J. E. Purkyně University in Ústí nad Labem, Moskevská 54, 400 96 Ústí nad Labem, Czech Republic

miroslav.bartak@ujep.cz

Hodnocení prevence z pohledu studentů středních škol Ústeckého kraje: Srovnání prevence v adiktologii a dalších typů rizikového chování

Petruželka, B.^{1,3}, Barták M.², Vacek, J.^{1,3}, Gabrhelík, R.^{1,3}

1 | Klinika adiktologie, 1. lékařská fakulta Univerzity Karlovy a Všeobecné fakultní nemocnice v Praze

2 | Katedra sociální práce FSE UJEP v Ústí nad Labem

3 | Scan, z. s., Třebotov

Citace | Petruželka, B., Barták, M., Vacek, J., Gabrhelík, R. (2018). Hodnocení prevence z pohledu studentů středních škol Ústeckého kraje: Srovnání prevence v adiktologii a dalších typů rizikového chování. *Adiktol. prevent. léčeb. praxi*, 1(2), 60–67.

Východiska | Předložený článek reflektuje potřebu účinných preventivních intervencí zaměřených na alkohol, tabák a další návykové látky mezi studenty středních škol. **Cíl** | Cílem článku je srovnat rozdíly v hodnocení preventivních aktivit s adiktologickými tématy a preventivních aktivit s tématy souvisejícími s dalšími typy rizikového chování studenty středních škol v Ústeckém kraji. **Metody** | Kvantitativního výzkumu se zúčastnilo celkem 1063 studentů ze 17 středních škol, jejichž zřizovatelem je Ústecký kraj. Do statistické analýzy bylo zahrnuto 1047 validních dotazníků. **Výsledky a diskuse** | Účast na preventivních aktivitách v minulém školním roce uvedlo pouze 48% studentů, 28% studentů se podle vlastních slov takové aktivity nezúčastnilo a 24% studentů si na ni nevzpomíná. Nejvíce se objevovaly programy prevence šikany a užívání dalších

návykových látek. Vzhledem k prevalenci kouření tabáku a nelátkových závislostí, které byly zjištěny v rámci šetření, se studenti podle vlastních slov zúčastnili programů na jejich prevenci relativně málo. Jako nejzajímavější z proběhlých programů hodnotí studenti prevenci sexuálně rizikového chování. Podle studentů byla nejčastější formou programu jedna beseda. Nejvíce se prevence rizikového chování účastnili studenti v nižších ročnících. Podle provedeného šetření prevalence problémových jevů narůstá ve vyšších ročnících. Podávané informace jsou dle studentů pro ně srozumitelné, ale nejsou pro ně nové. Formy prevence nejsou hodnoceny pozitivně. **Závěry** | Článkem chceme přispět do diskuse s tématem významu zpětných vazeb od studentů středních škol a způsobu prevence.

Klíčová slova | Rizikové chování – Mládež – Primární prevence – Hodnocení – Ústecké kraj – Česká republika

Došlo do redakce | 4. srpna 2018

Přijato k tisku | 7. září 2018

Grantová podpora | Studie vznikla v rámci projektu Sociálněpatologické jevy u studentů středních škol Ústeckého kraje ÚK17/SML0980/SOPD/OKH, podpořili Ústecký kraj, GAČR č. 16-15771S.

Korespondenční adresa | PhDr. Miroslav Barták, Ph.D., Katedra sociální práce FSE UJEP v Ústí nad Labem, Moskevská 54, 400 96 Ústí nad Labem

miroslav.bartak@ujep.cz

1 ÚVOD

Prevalenční údaje z České republiky poukazují na naléhavou potřebu účinných preventivních intervencí zaměřených na alkohol, tabák a další návykové látky u adolescentů, kteří jsou studenty středních škol. V České republice je míra užívání návykových látek u dětí i dospělých ve srovnání s celoevropským průměrem i ve srovnání s ostatními vyspělými státy světa vysoká. A to i přesto, že ve srovnání s rokem 2011 došlo u 16letých k výraznému poklesu míry kouření cigaret, užívání alkoholu a nelegálních návykových látek. Dále, že první zkušenosti s alkoholem, tabákem a konopnými drogami a dalšími návykovými látkami se posouvají do vyššího věku. Srovnávají se také rozdíly mezi chlapci a dívkami díky tomu, že chlapci užívají v porovnání s předchozím obdobím méně.

Z údajů Národního monitorovacího střediska vyplývá (NMS 2017, 2016), že mezi 16letými v roce 2015:

- 66 % kdykoli v životě kouřilo cigarety, téměř 30 % kouřilo v posledních 30 dnech, přibližně 13 % denně kouří tabákové výrobky,
- 96 % mělo v životě alkohol, v posledním měsíci užilo alkohol přibližně 78 %, přibližně 12 % pravidelně konzumuje nadměrné dávky alkoholu,
- 32 % má zkušenost s užitím konopných látek, téměř 24 % užilo konopné látky v posledním roce. Průměrný věk první zkušenosti s konopnými drogami byl 14,5 let.

Zkušenosti s užitím dalších návykových látek (viz zdroje výše) jsou u českých 16letých srovnatelné s průměrem evropských zemí:

- téměř 4 % užila LSD a halucinogeny (a více než 3 % halucinogenní houby),
- téměř 3 % mělo extázi,
- 1,4 % užily pervitin,
- 1,4 % užily kokain,
- méně než 1 % užilo ostatní nelegální drogy.

Rizikovým chováním, do kterého počítáme také oblast adiktologické problematiky, rozumíme takové vzorce chování, v jejichž důsledku dochází k prokazatelnému nárůstu zdravotních, sociálních, výchovných a dalších rizik pro jedince i pro společnost (Miovský et al., 2015). Preventivní aktivity mezi středoškoláky tvoří významnou část spektra preventivní práce s cílovými skupinami. Máme však velmi málo informací, jak preventivní aktivity vnímají samotní studenti středních škol.

Hlavním cílem článku je představit srovnání, jak hodnotí preventivní aktivity s adiktologickými tématy a preventivní aktivity s tématy souvisejícími s dalšími typy rizikového chování studenti středních škol v Ústeckém kraji. Dále zahájit diskusi s preventivními pracovníky na téma zpětných vazeb od studentů středních škol, co si studenti myslí o preventivních aktivitách (se zaměřením na adiktologii nebo obecně), se kterými se setkali během svého středoškolského studia.

2 METODY

Dotazníkové šetření na středních školách v Ústeckém kraji bylo realizováno v roce 2017 jako součást projektu Sociálně patologické jevy u studentů středních škol v Ústeckém kraji, ÚK 17/SML0980/SOPD/OKH, Univerzitou Jana Evangelisty Purkyně Ústí nad Labem, Fakulta sociálně ekonomická.

Výzkumu se zúčastnilo celkem 1063 studentů ze 17 středních škol, jejichž zřizovatelem je Ústecký kraj. Do statistické analýzy bylo zahrnuto 1047 validních dotazníků.

Zastoupení respondentů podle pohlaví není v tabulce zobrazeno, protože se nepodařilo získat tyto informace o základním souboru, nicméně ve výzkumném souboru je rovnoměrné zastoupení mužů (514) a žen (531)¹. Relativní zastoupení, a tedy reprezentativitu, ukazuje sloupec poměr podílů k základnímu souboru, přičemž barevně odlišena jsou čísla skupin studentů zastoupených ve větším podílu, než je v celém souboru studentů v Ústeckém kraji, a naopak čísla skupin studentů zastoupených menším podílem. Více zastoupeny jsou zejména čtvrté ročníky, gymnázia a okresy Litoměřice a Teplice, spíše méně zastoupeny jsou třetí ročníky, učiliště a okresy Děčín a Most. Menší zastoupení určitých skupin ale neznamená, že výzkum má nižší externí validitu, tj. že celý výzkumný soubor není reprezentativní a že z výsledků nelze dělat zobecňující závěry – absolutní počet respondentů i v nejméně zastoupené skupině překračuje minimální doporučený počet 30 respondentů a celková velikost výzkumného souboru je přes tisíc respondentů. Pro další statistické zpracování je každému dotazníku přiřazena relativní váha na základě zastoupení vzhledem k základnímu souboru podle ročníku, typu školy a okresu; právě to umožňuje zajištění zobecnitelnosti.

Data jsou zpracována za využití popisné statistiky (MS Excel). Studie proběhla v souladu s platnými etickými standardy. (Tabulka 1.)

3 VÝSLEDKY

3.1 Základní charakteristiky účasti na preventivních aktivitách s libovolným zaměřením

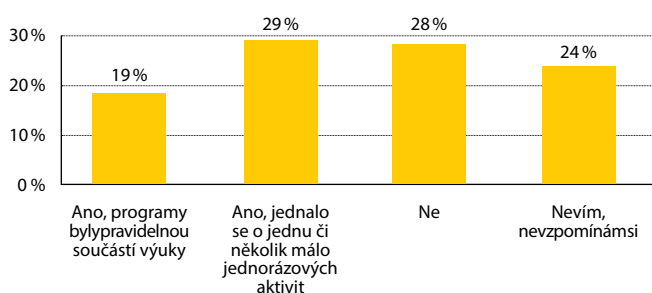
Ze základních charakteristik byly sledovány účast na preventivních aktivitách, účast na preventivních aktivitách podle typu školy, účast na preventivních aktivitách podle ročníku studia. (Graf 1–3.)

Preventivních aktivit se v minulém školním roce podle vlastních slov zúčastnilo 48 % studentů. Podle 19 % z nich byly programy pravidelnou součástí výuky a podle

¹ Součet mužů a žen neodpovídá celkové velikosti výzkumného souboru, protože dva respondenti neuvedli své pohlaví.

		výzkumný soubor			základní soubor	
		absolutně	relativně	poměr podílů k základnímu souboru	relativně	absolutně
ročník	první	357	34 %	107 %	32 %	9332
	druhý	196	19 %	68 %	28 %	8119
	třetí	147	14 %	57 %	25 %	7233
	čtvrtý	347	33 %	208 %	16 %	4682
typ školy	SOU	134	13 %	46 %	28 %	8094
	SOŠ	470	45 %	85 %	53 %	15556
	gymnázium	443	42 %	217 %	19 %	5716
okres	Děčín	39	4 %	22 %	17 %	5053
	Chomutov	112	11 %	75 %	14 %	4183
	Litoměřice	304	29 %	201 %	14 %	4247
	Louny	100	10 %	134 %	7 %	2099
	Most	56	5 %	31 %	17 %	5088
	Teplice	196	19 %	165 %	11 %	3334
	Ústí nad Labem	240	23 %	126 %	18 %	5362
celkem		1047	100 %	100 %	100 %	29366

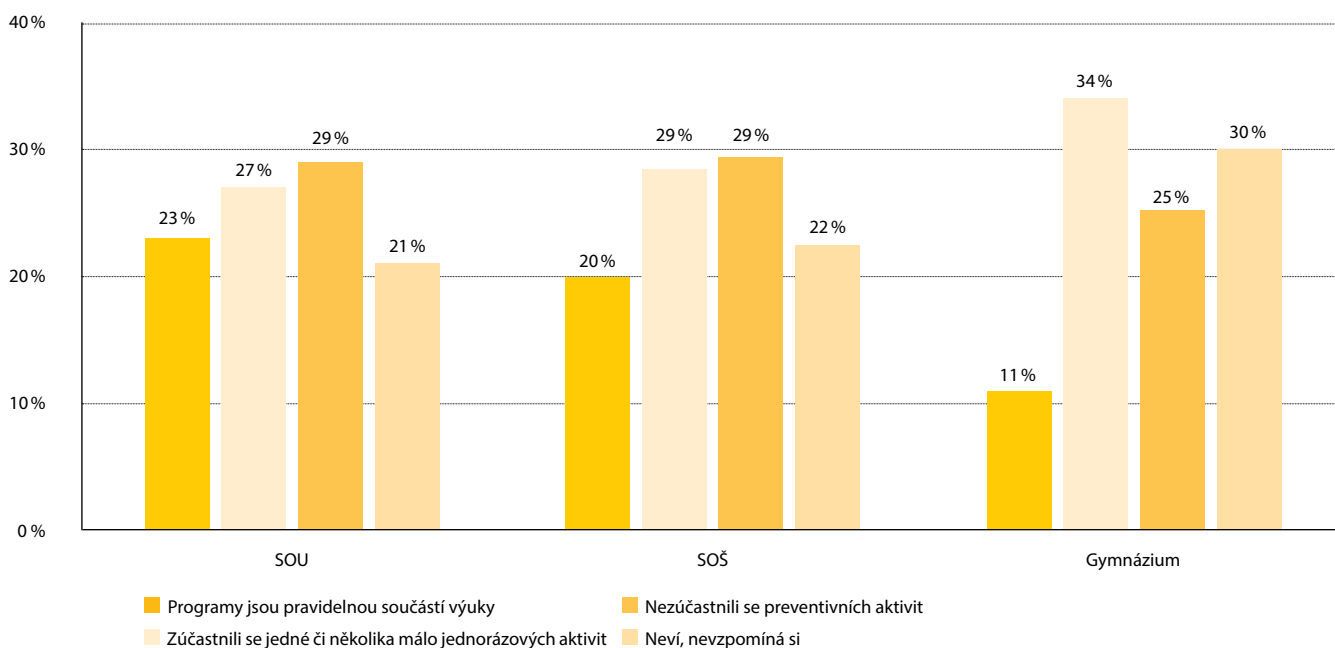
Tabulka 1 | Výzkumný soubor – absolutní a relativní počet respondentů vzhledem k základnímu souboru

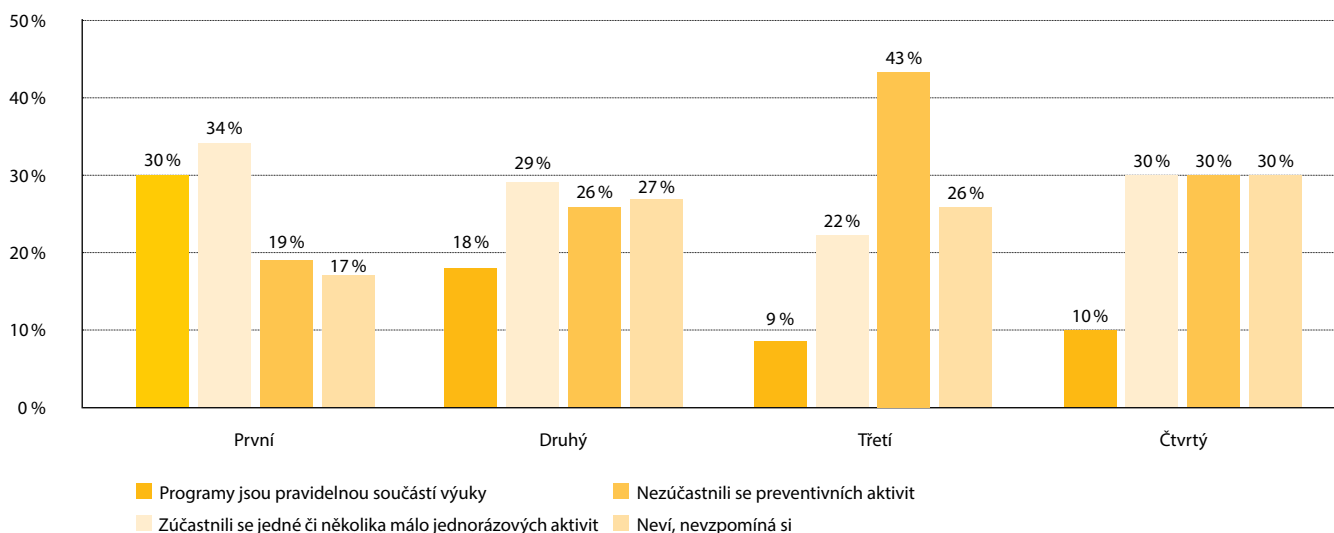
29 % studentů byly preventivní aktivity pouze jednorázové. Zajímavá jsou zjištění, že 28 % studentů se podle vlastních slov jakékoli preventivní aktivity neúčastnilo a 24 % studentů si na ni nevzpomíná.

Celková účast na preventivních aktivitách na všech typech je škol relativně podobná. Pouze na gymnáziích studenti uvádějí, že programy nejsou pravidelnou součástí výuky. Na všech typech škol je zhruba polovina těch, kteří se aktivit neúčastnili nebo si to nepamatují a nevědí.

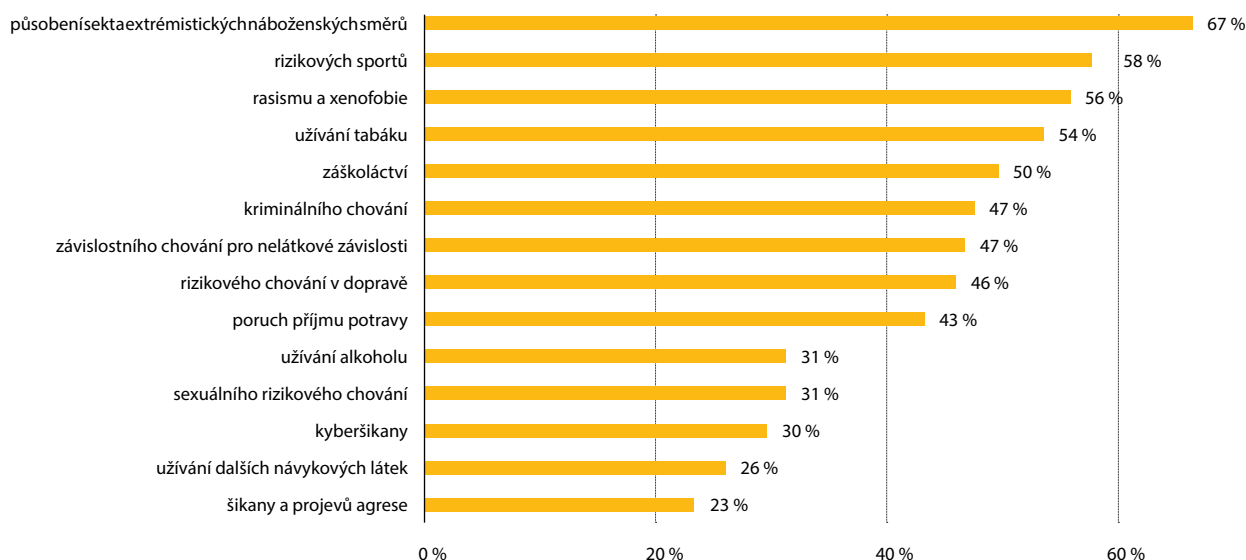
Graf 1 | Účast na preventivních aktivitách ve škole v minulém roce

Graf 2 | Účast na preventivních aktivitách podle typu školy

Graf 3 | Účast na preventivních aktivitách podle ročníku studia

Graf 4 | Relativní počet studentů, podle kterých se preventivní program na toto téma neobjevil

Analýzy dle studijních ročníků ukázaly, že nejvyšší účast na libovolně tematicky zaměřených preventivních aktivitách je u studentů v nižších ročnících.

3.2 Hodnocení prevence samotnými studenty

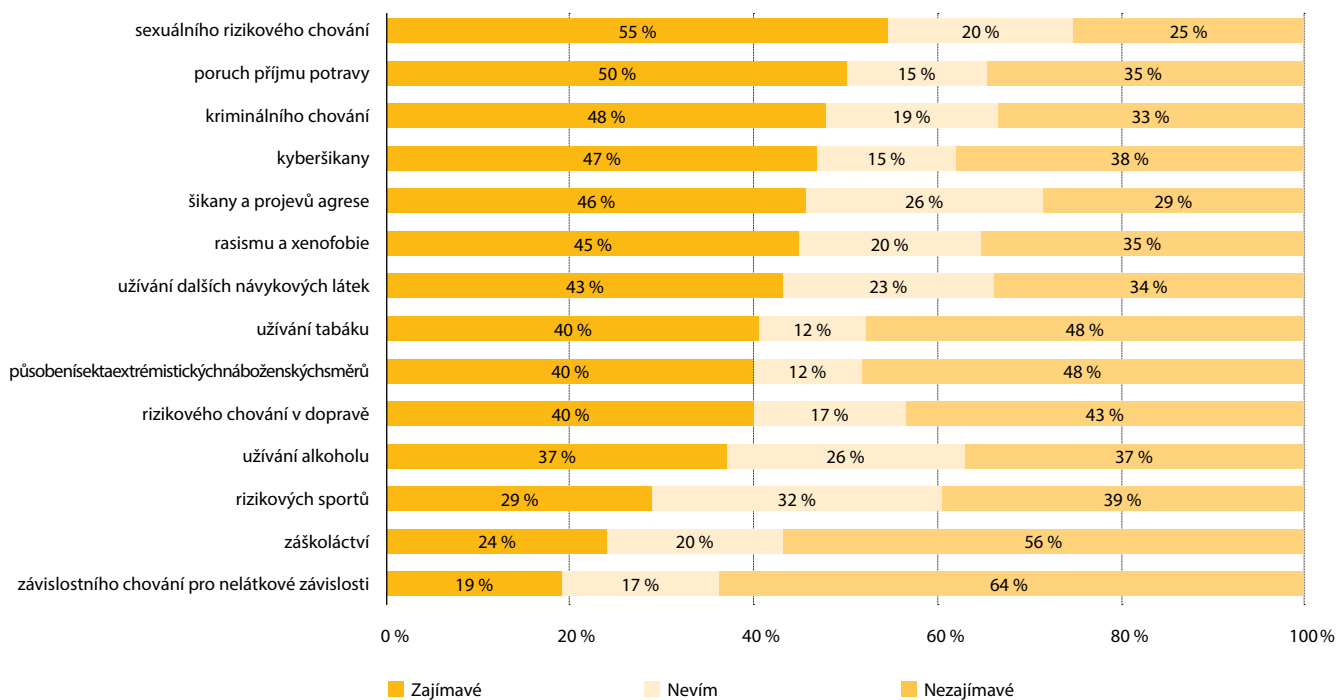
Uvedli jsme, že někteří studenti měli problémy s jasnou identifikací toho, co považují za prevenci rizikového chování. Pro další analýzu byli tito studenti vyřazeni. Analýza byla zaměřena pouze na validní odpovědi. (Graf 4.)

Nejvíce se objevovaly programy prevence šikany a užívání dalších návykových látek. Vzhledem k prevalenci kouření tabáku a nelátkových závislostí, které byly zjištěny

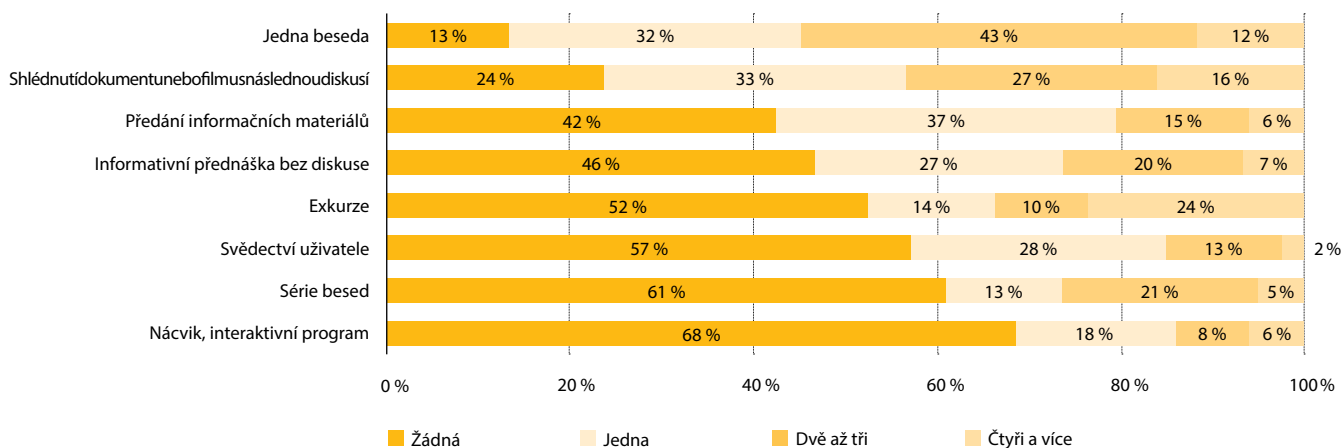
v rámci šetření, se studenti podle vlastních slov zúčastnili programů na jejich prevenci relativně málo. Přibližně třetina studentů uvedla, že absolvovala program zaměřený na užívání návykových látek.

Jako nejzajímavější z proběhlých programů hodnotí studenti prevenci sexuálně rizikového chování. Zda je tato souvislost dána kvalitou prováděné prevence, nebo zájmem studentů o toto téma, či z jiného důvodu, nebylo zjišťováno. Z hlediska přitažlivosti jsou preventivní aktivity s adiktologickou problematikou ve druhé polovině hodnocených tematických celků preventivních aktivit. (Graf 5.)

Studenti také hodnotili účast na různých formách prevence. (Graf 6.)

Graf 5 | Zajímavost jednotlivých programů

Graf 6 | Počet vyučovacích hodin věnovaný různým formám preventivních aktivit v minulém školním roce

Podle studentů byla nejčastější formou programu jedna beseda. Na druhém místě bylo shlednutí dokumentu. Předání informačních materiálů a informativní přednáška bez diskuse byly na třetím a čtvrtém místě.

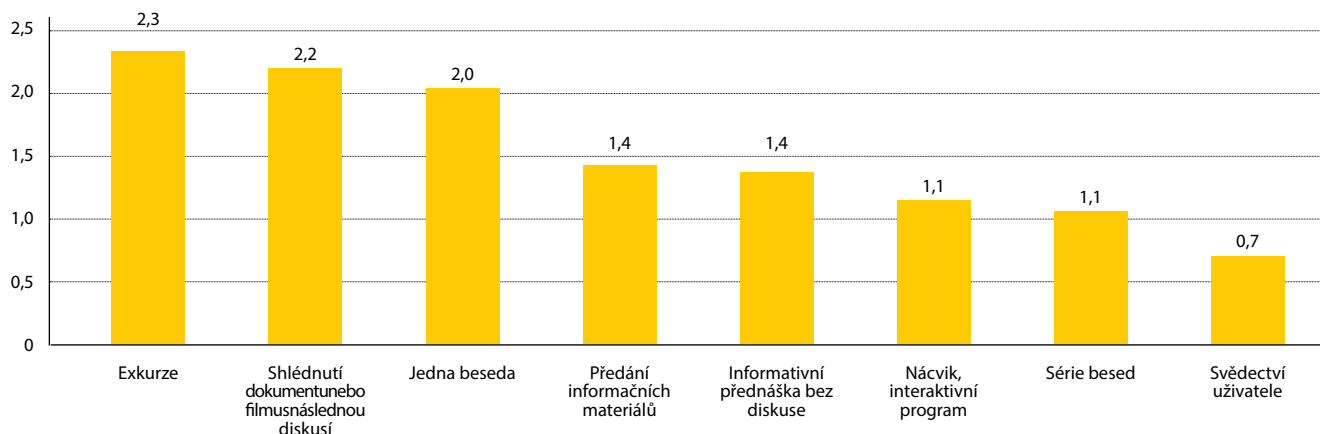
Při přepočtu údajů na počet hodin věnovaných jedné formě preventivní aktivity na jednoho studenta bylo zjištěno, že nejvíce času zabírají exkurze. Na druhém a třetím místě se pak umístilo shlednutí dokumentu a jedna beseda. (Graf 7.)

Studenti ze svého pohledu také hodnotili zajímavost jednotlivých forem preventivních programů. Studenti hodnotí sérii besed jako nejzajímavější, zatímco exkurze a informativní přednášky bez diskuse hodnotí jako nezajímavé.

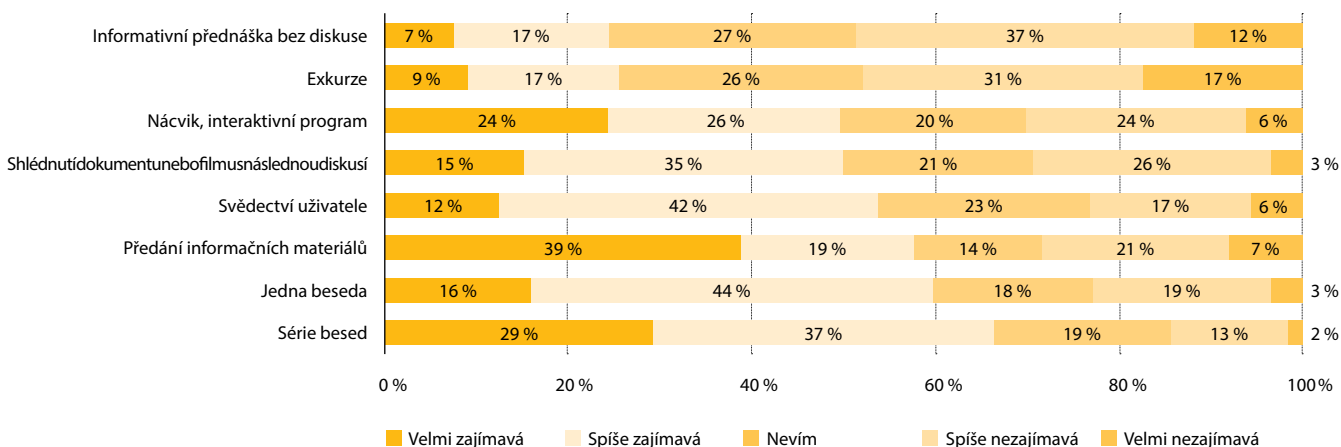
Studenti nehodnotí dobře neinteraktivní formy prevence (informativní přednáška bez diskuse) mimo předání informačních materiálů. Série besed, které jsou studenty hodnoceny jako nejzajímavější, jsou na pomyslném předposledním místě v objemu věnovaného času.

Obzvláště patrný je rozdíl mezi časem a zajímavostí exkurzí. Podobně je tomu v případě shlednutí dokumentu, kterému je věnováno hodně času, ale pro studenty není nejzajímavější. (Graf 8.)

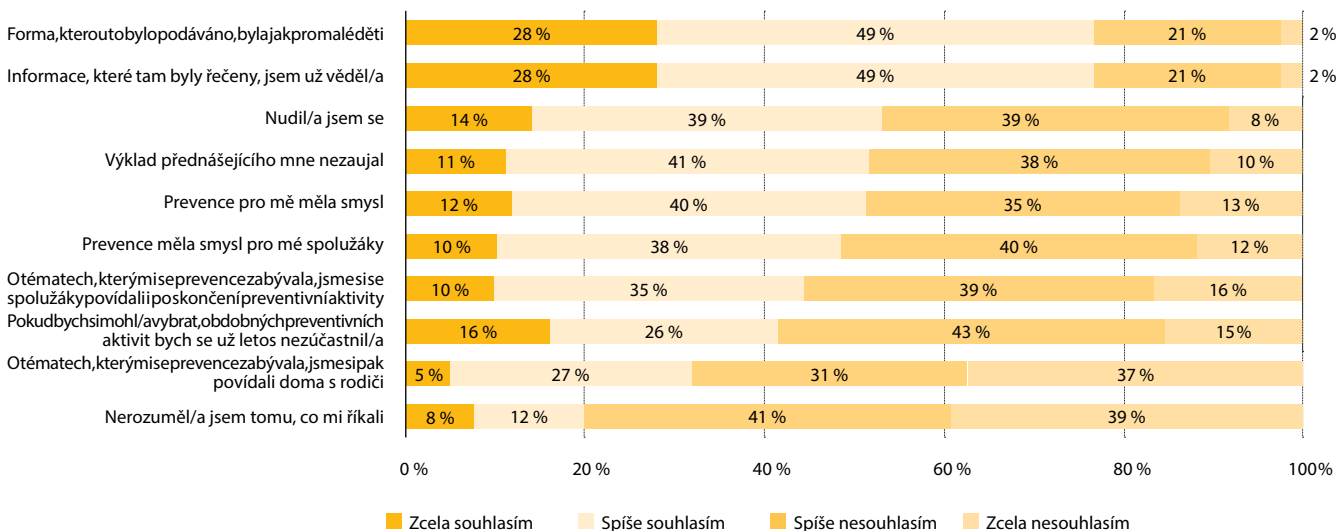
Značná část studentů rozuměla tomu, co je jim sdělováno. Více než polovina studentů se už nechce podobných akcí zúčastnit, přičemž míra nových informací a forma prevence je hodnocena méně pozitivně. (Graf 9.)

Graf 7 | Počet hodin věnovaný jedné formě preventivní aktivity na jednoho studenta, který se jí zúčastnil

Graf 8 | Hodnocení zajímavosti jednotlivých forem preventivních programů

Graf 9 | Míra souhlasu s jednotlivými výroky hodnotícími prevenci, se kterou se studenti setkali v minulém roce

4 DISKUSE A ZÁVĚRY

Mezi nejzajímavější zjištění studie patří, že preventivní témata vztahující se k užívání návykových látek jsou stu-

denty vnímána jako méně atraktivní. Na posledním místě z hlediska přitažlivosti se objevila témata kolem nelátkových závislostí. To může být způsobeno, mimo jiné, generačním faktorem, kdy mladí lidé přistupují k hodnocení

tohoto fenoménu jiným způsobem než generace pracovníků v primární prevenci.

Bez ohledu na typ rizikového chování, 28 % studentů se podle vlastních slov preventivních aktivit neúčastnilo a 24 % studentů si na ni nevzpomíná. Preventivních aktivit by se v minulém školním roce podle vlastních slov zúčastnilo 48 % studentů. To poukazuje na to, že přibližně polovina studentů nejspíše má problémy s tím, jak prevenci rozlišovat a chápat.

Nejvíce se prevence rizikového chování účastnili studenti v nižších ročnících na sledovaných školách. Podle provedeného šetření prevalence problémových jevů narůstá ve vyšších ročnících, a proto by bylo vhodné ji směřovat i do těchto ročníků. A to i přesto, že výsledky ovlivňuje to, že ve čtvrtých ročnících už jsou pouze studenti gymnázií a středních odborných škol.

Přibližně třetina studentů uvedla, že absolvovala program zaměřený na užívání návykových látek. To je s ohledem na věk studentů a význam tématu závažné zjištění, které by mělo být také reflektováno autory preventivních metodik, koncovými realizátory preventivních aktivit, koordinátory prevence atd.

Podávané informace jsou dle studentů pro ně srozumitelné, ale nejsou pro ně nové. Formy prevence nejsou hodnoceny pozitivně. Exkurzím je věnováno hodně času, i když pro studenty nejsou zajímavé. Série besed, které jsou studenty hodnoceny jako nejzajímavější, jsou na pomyslném předposledním místě v objemu věnovaného času.

Hodnocení prevence samotnými studenty má své limity. Studenti nemusí dobře chápat princip a koncepty primární prevence. Dále si také nemusí dobře primární aktivity vybavovat. Ve výsledku je tedy nutno brát tato omezení v potaz. Nicméně se domníváme, že studenti prostřednictvím odpovědí v našem dotazníku dávají zajímavou zpětnou vazbu.

Cílem článku bylo poukázat na potřebu získávání zpětných vazeb od cílových skupin v oblasti prevence rizikového chování. Lze předpokládat, že podobných výsledků by bylo dosaženo i na jiných školách a v jiných krajích.

Nad rámec prováděného výzkumu pak z neformálních diskusí s pracovníky zúčastněných škol, které proběhly v rámci projektu, které ale zde v plném rozsahu neprezentujeme, vyplývá, že si problémy pedagogové velmi dobře uvědomují a jsou nastaveni pozitivně k hledání řešení. Školy by uvítaly širší nabídku akreditovaných preventivních programů, které by pro ně a pro studenty byly inovativní a/nebo zajímavé a zároveň cenově dostupné.

Vzhledem ke zjištěné prevalenci užívání návykových látek a nelátkových závislostí lze doporučit další rozvoj aktivit v oblasti primární prevence užívání alkoholu a tabáku a v neposlední řadě také nelátkových závislostí se zaměřením na moderní informační technologie.

Role autorů: B. P. navrhl strukturu článku a podílel se na přípravě, realizaci a vyhodnocení výzkumného šetření (společně s M. B., R.G. a J. V.). M. B. inicioval vznik výzkumu, podílel se přípravě a realizaci jeho provedení a spolu s B. P. připravili pracovní verzi rukopisu. J. V. se podílel na přípravě rukopisu a statistických výpočtech, analyticky zpracoval další části výzkumu. R. G. se podílel na přípravě a vyhodnocení šetření a přípravě rukopisu, zpracoval v rámci rukopisu část východiska.

Konflikt zájmů: Autoři nedeklarují žádný střet zájmů.

LITERATURA / REFERENCES

Miovský, M., Skácelová, L., Zapletalová, J., Novák, P., Barták, M., Bártík, P. et al. (2015). *Prevence rizikového chování ve školství* (2nd ed.). Praha: Klinika adiktologie 1. LF UK a VFN v Praze v Nakladatelství Lidové noviny.

Gabrhelík, R. (2016). *Prevence užívání návykových látek jako vědní disciplína a její aplikace v praxi* [Prevention of Substance Use as a Scientific Discipline and its Application in Practice]. Praha: Klinika adiktologie, 1. LF UK v Praze a Nakladatelství Lidové noviny.

NMS (2017). *Drogová situace v České republice v roce 2016*. Převzato z https://www.drogy-info.cz/data/obj_files/32733/787/Z5_2017.pdf

NMS (2016). *Evropská školní studie o alkoholu a drogách 2015*. Převzato z <https://www.drogy-info.cz/publikace/zaostreno-na-drogy/2016-zaostreno/05-2016-evropska-skolni-studie-o-alkoholu-a-jinych-drogach-2015/>